

PROSTOR

25 [2017] 2 [54]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
25 [2017] 2 [54]
171-440
7-12 [2017]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

372-387 **GORAN BABIĆ**
NEBOJŠA ANTEŠEVIĆ

CRTEŽI GRADITELJSKOG I KULTURNOG
NASLIJEĐA OTOKA HVARA ARHITEKTA
ZORANA B. PETROVIĆA, 1963.-1965.

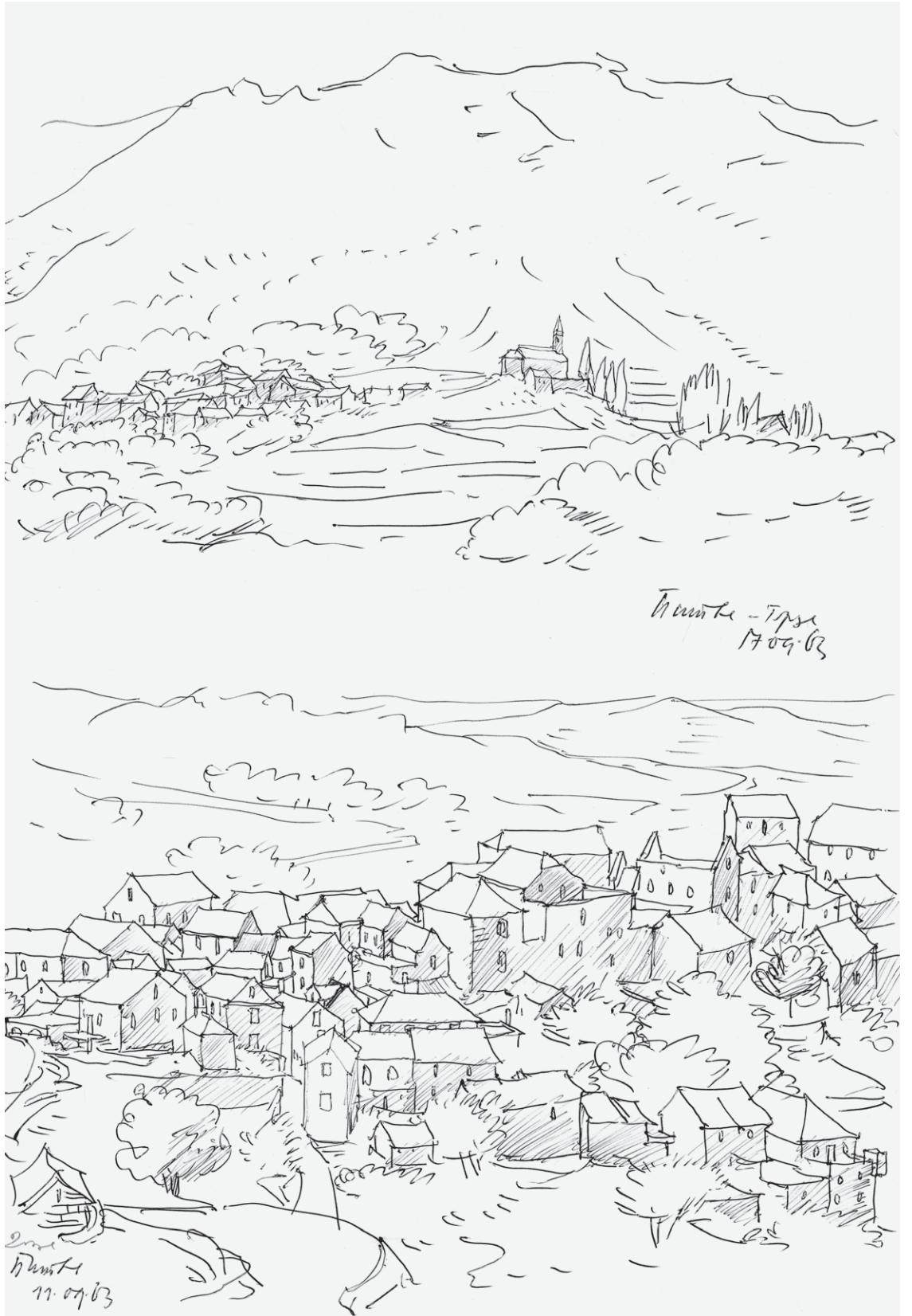
PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.03:741.9 Z.B. PETROVIĆ
(497.5 HVAR)"19"

DRAWINGS OF HVAR ISLAND'S BUILT AND
CULTURAL HERITAGE BY THE ARCHITECT
ZORAN B. PETROVIĆ, 1963-1965

SUBJECT REVIEW
UDC 72.03:741.9 Z.B. PETROVIĆ
(497.5 HVAR)"19"

Af

Sl. 1. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽI PANORAMA HVARSKOG SELA PITVE, DATIRANO 17.9.1963.
FIG. 1 ZORAN B. PETROVIĆ: PANORAMA OF PITVE VILLAGE, DRAWINGS, 17TH SEP 1963

GORAN BABIĆ, NEBOJŠA ANTEŠEVIĆ

UNIVERZITET U BEOGRADU
 ARHITEKTONSKI FAKULTET
 SRBIJA – 11000 BEOGRAD, BULEVAR KRALJA ALEKSANDRA 73/II
 gary@arh.bg.ac.rs
 ant.nebojsa@gmail.com

UNIVERSITY IN BELGRADE
 FACULTY OF ARCHITECTURE
 SERBIA – 11000 BELGRADE, BULEVAR KRALJA ALEKSANDRA 73/II
 gary@arh.bg.ac.rs
 ant.nebojsa@gmail.com

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 72.03:741.9 Z.B. PETROVIĆ(497.5 HVAR)“19”

TEHNIČKE ZNAJSTVO / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 6. 9. 2017. / 13. 12. 2017.

SUBJECT REVIEW

UDC 72.03:741.9 Z.B. PETROVIĆ(497.5 HVAR)“19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 6. 9. 2017. / 13. 12. 2017.

CRTEŽI GRADITELJSKOG I KULTURNOG NASLIJEĐA OTOKA HVARA ARHITEKTA ZORANA B. PETROVIĆA, 1963.-1965.

DRAWINGS OF HVAR ISLAND'S BUILT AND CULTURAL HERITAGE BY THE ARCHITECT ZORAN B. PETROVIĆ, 1963-1965

ARHITEKT ZORAN B. PETROVIĆ (1925.-2000.)
 KULTURNO NASLIJEĐE
 OTOK HVAR
 PROSTORUČNI CRTEŽ
 VERNAKULARNA ARHITEKTURA

ARCHITECT ZORAN B. PETROVIĆ (1925-2000)
 CULTURAL HERITAGE
 HVAR ISLAND
 FREEHAND DRAWING
 VERNACULAR ARCHITECTURE

Prije više od pet desetljeća započet je projekt istraživanja prirodnog i kulturnog naslijeđa otoka Hvara od strane Jugoslavenkog (Saveznog) instituta za zaštitu spomenika kulture i srodnih institucija s teritorija Republike Hrvatske. Iako projekt nije realiziran do kraja, kod nekoliko sudionika istraživača ostala je dosad neobjavljena građa koja svjedoči o karakteru i metodi istraživanja. Arhitekt Zoran B. Petrović (1925.-2000.), ugledni profesor Univerziteta u Beogradu, napravio je veći broj terenskih crteža tijekom triju sezona istraživanja (1963.-1965.) na otoku Hvaru i tijekom kratkih posjeta nakon toga. U ovome radu predstavljen je dio dokumentacije (arhivski izvori, terenski crteži, zapisi i fotografije), uz analizu znanstvenog doprinosa i kulturnog značenja istraživanja otoka Hvara.

More than five decades ago the Yugoslav Institute for the Protection of Cultural Monuments and related institutions from the Republic of Croatia launched a research project on nature and cultural heritage of Hvar island. Although the project has remained unfinished, its participants dispose of their unpublished documentation about the nature and methodology of the research. The architect Zoran B. Petrović (1925-2000), a renowned professor from the University of Belgrade, made a number of field drawings during three research stages (1963-1965) on Hvar island including some short visits afterwards. This article presents some of these documents (archival sources, field drawings, notes, photographs) with an analysis of the scientific contribution and cultural value of this research.

UVOD

INTRODUCTION

Razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata obilježio je novi istraživački pristup prema kulturnom naslijeđu u nekadašnjoj Jugoslaviji, osobito nakon donošenja saveznih i republičkih zakona koji su omogućili stvaranje razgranate službe zaštite spomenika kulture.¹ U cilju provođenja istraživanja kulturnog naslijeđa svaka je republika dobila svoju matičnu ustanovu koja se brinula o kulturnom naslijeđu na njezinu teritoriju.

Savezni institut za zaštitu spomenika kulture osnovan je u rujnu 1950. godine na osnovi *Uredbe o Saveznom institutu za zaštitu spomenika kulture* koju je donijela Vlada FNRJ na prijedlog tadašnjeg Savjeta za nauku i kulturu Vlade FNRJ, kojeg su članovi u to doba bili najugledniji stručnjaci iz svih jugoslavenskih republika.² Zadatak Instituta bio je stručno unaprjeđenje rada službi zaštite spomenika kulture na cjelokupnom teritoriju Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Osnovan kao krovna organizacija, Savezni institut predstavljao je znanstvenu ustanovu koja je nadgledala i koordinirala rad republičkih Zavoda za zaštitu spomenika kulture i uspostavljala komunikaciju s inozemnim ustanovama iste ili slične namjene. Od samog početka rada Instituta, ličnosti koje su ga osnovale imale su značajne funkcije – od mjesta direktora do članova savjeta i stručnih komisija. Na taj način stručni i znanstveni kadar bio je uključen u organizaciju aktivnosti Instituta, postavivši temelje projektima koji su poslije verifi-

cirani i nagrađeni brojnim priznanjima, kako domaćih tako i međunarodnih organizacija, osobito Svjetske organizacije za zaštitu spomenika kulture – UNESCO-a. Projekte su realizirali konzervatori različitih profila: arhitekti, povjesničari, povjesničari umjetnosti, arheolozi, slikari, etnolozi i stručnjaci drugih specijalnosti.

Institut je tijekom svoga postojanja objavljivao *Zbornik zaštite spomenika kulture*, objavljen u 27 svezaka, izuzetno cijenjenu i za današnja istraživanja značajnu periodičnu publikaciju koja je služila za obavještavanje stručne javnosti o naprednim metodama rada, novim tehnološkim dostignućima, predloženim projektima i realiziranim programima službi zaštite kulturnog naslijeđa u Jugoslaviji i svijetu. Usto, objavljeni su i periodični izvještaji o radu republičkih institucija zaštite kulturnog naslijeđa, kao i referati i koreferati sa znanstvenostručnih skupova koji su se u to doba održavali u Jugoslaviji. Predstavljajući provedene istraživačke projekte i aktivnosti, u razdoblju od dvadeset dvije godine aktivnoga istraživačkog rada, Institut je objavio značajna monografska izdanja o proučavanju bogatoga graditeljskog naslijeđa iz različitih dijelova tadašnje Jugoslavije. Ove su publikacije nezaobilazna literatura, a nerijetko i

1 LJUBINKOVIĆ, 1951: 7-14

2 MAĐARIĆ, 1960: 39-69

3 Vidjeti: *Uredba o Jugoslovenskom institutu za zaštitu spomenika kulture* [„Službeni list FNRJ”, 19 (12), od 12. ožujka 1963. god. Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture pripojen je u srpnju 1972. Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Beogradu. [MILIĆ, 1998: 13]

4 AJ-218-94/a: „Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture već više godina radi na proučavanju problema zaštite urbanih, ruralnih i arheoloških celina spomeničkog značaja, a od 1963. godine i na ispitivanju i proučavanju problema zaštite i regeneracije kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona.

Prilikom organizacije ovih akcija Institut je imao u vidu da se problemima zaštite spomeničkih celina do sada poklanjalo malo pažnje, kao i to da problem zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u jednoj celini ne može da se svede na parcijalno proučavanje pojedinih spomenika. U jednoj spomeničkoj aglomeraciji, ili u jednoj regiji, mora se poci od proučavanja kulturno-istorijskog nasleđa, odnosno spomeničkog fonda kao jedne kompleksne celine. Tek će se na taj način moći sa sigurnošću da odredi celokupni spomenički potencijal svake aglomeracije ili regije, međusobni odnosi, kao i vrednost, značaj i mesto svakog pojedinačnog spomenika, a time ujedno i odgovoriti na osnovno pitanje šta je sve spomenik kulture unutar jedne takve celine.

Na proučavanju urbanih celina Institut je do sada radio na Motovunu, Varazdinu, Trogiru, Kotoru, Vranduku i Prizrenu; od seoskih celina proučavano je selo Trg kod Ozlja, a kao arheološki urbani kompleks Herakleja kod Bitolja. Za ispitivanje i proučavanje problema zaštite spomeničkog nasleđa u okviru regiona odabrani su otok Hvar i Dubrovačko područje.

Prilikom izbora navedenih područja i celina rukovodili smo se idejom da proučavanje obuhvati sve vrste i kategorije naselja i spomenika. Urbane celine odabrane su tako da su zastupljeni mediteranski gradovi (Trogir i Kotor), gradovi u kontinentalnom području Istre, odnosno u dubljem kontinentalnom pojasu nase zemlje (Varazdin i Motovun), naselja uz stare tvrđave (Vranduk) i stari gradovi u

polazište za istraživanja i zaštitu kulturnog naslijeđa tijekom šestoga i sedmoga desetljeća 20. stoljeća: *Olovo* Alojza Benca (1951.), *Priručnik za arheološka iskopavanja* Drage i Milutina Garašanina (1953.), *Konzervatorski radovi na crkvi sv. Sofije u Ohridu* Radivoja Ljubinkovića, Borisa Čipana i Zdravka Blažića (1955.), *Poreč – grad i spomenici* Milana Preloga (1957.), *Pravna zaštita spomenika kulture u Jugoslaviji* Stevana Tomića (1958.), *Grada za proučavanje starih kamenih mostova i akvadukata u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori* Nadežde Katanić i Milana Gojkovića (1961.), *Stari Bar* Đurđa Boškovića (1962.), *Narod gradi na ogoljenom krasu* Aleksandra Freudenreicha (1962.), *Izbor građe za proučavanje spomenika islamske arhitekture u Jugoslaviji* Ivana Zdravkovića (1964.), *Selo Trg kod Ozlja* grupe autora (1969.), *Grada za proučavanje starih kamenih mostova i akva-*

istocnom delu naše zemlje (Prizren). Za ispitivanje regionalnih celina odabrali smo ostrvo Hvar, koje zbog svojih prirodnih granica kao i organizacije ostrvskog prostora, ima karakter regiona, te područje nekadašnje Dubrovačke republike, koje svojom vekovnom istorijskom i ekonomskom povezanošću i danas još uvek predstavlja celinu.

Programski ova proučavanja obuhvataju: pregled izvora i bibliografskih radova o spomenicima, istorijat u društveno-političkom, demografskom, ekonomskom, kulturnom i graditeljskom pogledu, zatim dokumentaciju o stanju spomenika na terenu – tehnički snimci i planovi, fotodokumentaciju i deskripcije. Završni deo posla obuhvata vrednovanje, valorizaciju i ocenu spomeničkog nasleđa i na kraju sugestije za zaštitu, savremeno uređenje i uklaпанje spomenika u planove za razvoj grada ili oblasti.

Okavo obiman program i širina sa kojom se pristupilo ispitivanjima zahtevalo je da se pored stručnog kadra Instituta u akciju uključi i niz spoljnih saradnika. Institut sa svojim snagama radi samostalno samo na manjem broju lokaliteta, dok su za najveći deo akcija angazovani spoljni saradnici sa fakulteta, iz akademija i područnih zavoda za zaštitu spomenika kulture. Tako je samo u 1963. godini na ispitivanjima problema zaštite u okviru regiona učestvovalo 78 stručnih saradnika – univerzitetskih profesora i drugih stručnjaka, saradnika i studenata, iz čitave zemlje, koji su radili u sedam ekipa, dok je 1964. godine u istoj akciji učestvovalo preko 85 stručnjaka u 12 ekipa. Plan rada akcije donela je stručna komisija formirana od strane Instituta koja je sastavljena od najeminentnijih naučnih radnika na ovom polju. Članovi komisije su arh. Đurđe Bošković, profesor Univerziteta, dr Cvito Fisković, direktor Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu, dr Milovan Gavaci, profesor Univerziteta, dr Branko Maksimović, profesor Univerziteta, arh. Andrija Mohorovićić, profesor Univerziteta, arh. Marjan Musić, profesor Univerziteta, prof. Grga Novak, predsjednik JAZU, dr Milan Prelog, profesor Univerziteta, dr Jorjo Tadić, profesor Univerziteta, arh. Branislav Kojić, profesor Univerziteta, dr Niko Duboković, direktor Historijskog arhiva u Hvaru, Dubravka Beritić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku i Vlado Madarić, direktor ovog Instituta.”

5 Napredan, holistički pristup proučavanju predjela doveo je krajem 20. stoljeća do formiranja liste 'kulturnih pejzsaza' pod okriljem UNESCO-a. [STOVEL, 2003: 14-19]

6 AJ-218-94/b. U izvještaju R. Findrik daje osvrt i na plan rada provedenoga istraživanja: „Plan rada akcije donela je stručna komisija formirana od strane Instituta a koja je sastavljena od poznatih naučnih radnika na ovom polju. Plan je predvideo da se prvo izvrši rekognosciranje i preliminarno ispitivanje područja regiona, i to radi obimnosti posla, u prvom redu na onim mestima koja su neposredno ugrožena izgradnjom i urbanizacijom.”

7 Usmeno svjedočenje o istraživanjima otoka Hvara od strane profesora dr. Branislava Milenkovića.

dukata u Hrvatskoj Nadežde Katanić i Milana Gojkovića (1972.) i dr.

Od 1963. godine ustanova mijenja ime u Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture i od proračunske postaje finansijski samostalna ustanova, da bi kao takva prestala raditi 1972. godine na osnovi ideje o potpunoj decentralizaciji funkcija u SFRJ.³ Otvorenost postojanja Instituta i njegovo značenje za kulturu podneblja poticajno objašnjava njegov višegodišnji direktor, povjesničar umjetnosti Vlado Madarić, u dopisu Sekretarijatu za kulturu SR Hrvatske od 20. veljače 1965. godine, u kojem navodi da zaštita kulturnog naslijeđa ne bi trebala biti ponajviše usmjerena proučavanju pojedinačnih spomenika, već bi trebalo početi u okvirima jedne regije ili kompleksne cjeline od istraživanja cjelovitoga kulturno-povijesnog naslijeđa kao širega spomeničkog fonda, kako bi se na taj način moglo adekvatno valorizirati vrijednosti i značenje svakog spomenika ili oblika naslijeđa.⁴

PROJEKT ISTRAŽIVANJA KULTURNO-POVIJESNOG NASLIJEĐA OTOKA HVARA

RESEARCH PROJECT ON THE CULTURAL AND HISTORIC HERITAGE OF HVAR ISLAND

Iz citiranog dopisa može se vidjeti teznja djelatnika u Institutu da prate aktualna znanstvena i stručna dostignuća iz područja zaštite kulturnog naslijeđa koja su već bila primjenjivana u ekonomski razvijenim zemljama Europe i svijeta.⁵ S takvom intencijom, predloženom kroz projekt „Proučavanje problema zaštite i regeneracije kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona”, Institut je krenuo u ispitivanje prirodnog i kulturnog naslijeđa otoka Hvara i Dubrovnika s okolišem, te drugih naseljenih mjesta diljem SFRJ. Arhitekt Ranko Findrik, djelatnik Instituta, u svome izvještaju upravi Instituta iz srpnja 1969. godine naveo je, između ostalog, i razloge izbora otoka Hvara za projekt istraživanja, pojašnjavajući kako Hvar zbog svojih prirodnih granica ima karakter regije i da ujedno predstavlja prostor bogat kulturnim i spomeničkim naslijeđem (narodno graditeljstvo, arheološki lokaliteti – pretpovijesna nalazišta, ostatci ilirske kulture, grčke i rimske civilizacije, prirodne ljepote i rijetkosti), koje dotad ne samo da nije u cjelini bilo istraženo i obradeno već nije bilo u potpunosti ni otkriveno.⁶ Naime, po riječima profesora Arhitektonskog fakulteta u Beogradu dr. Branislava Milenkovića, sudionika ovoga projekta, njemu i njegovim kolegama bilo je priopćeno da preko teritorija sela koja su bila predmet istraživanja treba proći dio Jadranske magistrale, koje trasa ide duž otoka Hvara.⁷ Ranko Findrik u nastavku izvještaja o realizaciji ovoga projekta ističe da je tijekom provođenja programa

Sl. 2. FOTOGRAFIJA ZORANA B. PETROVIĆA I DR. BRANISLAVA MILENKOVIĆA (SLIJEVA NADESNO), SNIMLJENA TIJEKOM NJIHOVA BORAVKA NA HVARU 1964.

FIG. 2 ZORAN B. PETROVIĆ AND DR. BRANISLAV MILENKOVIĆ (FROM LEFT TO RIGHT), HVAR, 1964

istraživanja radeno na prikupljanju građe, proučavanju i valorizaciji urbanih cjelina, arheoloških spomenika, sela i seoske arhitekture, utvrđenja, dvoraca i ljetnikovaca, objekata prirode i prirodnih rijetkosti i, na kraju, usporedno s navedenim prikupljan je i materijal o povijesti, ekonomskoj povijesti i povijesti kulture otoka Hvara.⁸

U dopisu Republičkom fondu za unapređivanje kulturnih djelatnosti SR Hrvatske od 15. ožujka 1968. godine vršitelj dužnosti direktora Instituta arhitekt Ivan Zdravković obrazlaže znanstveni pristup rada istraživača Instituta, posebno dajući osvrt na predloženu metodologiju za istraživanje i zaštitu kulturnog naslijeđa koja je podrazumijevala cjelovitije proučavanje kulturno-povijesnog naslijeđa jednog područja i njegovih potencijala, što svjedoči o tada inovativnom pristupu koji pomiče žarište s pojedinačnih spomenika na šira područja radi šire analize kulturnih obrazaca.⁹ Osim pojašnjenja metodološkog okvira, u dopisu se daje osvrt i na značenje prikupljenog materijala o urbanim cjelinama, selu i seoskoj kući, posebno što prije toga nije u tom opsegu i obliku bilo prikupljene i obrađene građe, a u nastavku dopisa Zdravković ističe važnost obrade istraživačkog materijala i daje preporuku za njegovo prezentiranje.¹⁰ Kratak pregled radova o ispitivanju seoske arhitekture naveden je u posebnom prilogu toga dopisa.¹¹ Zdravković je također smatrao da je potrebno dati prikaz primijenjene metode rada jer bi to bilo važno za službu zaštite, ali, nažalost, nije doslo do realizacije završnoga predstavljanja istraživačkih rezultata.

Predstavljajući rezultate istraživanja, R. Findrik u izvještaju iz srpnja 1969. godine navodi da su radi studiranja razvoja naselja na otoku Hvaru za veći broj naselja i seoskih grupacija izrađeni situacijski planovi i da se intenzivno radilo na prikupljanju materijala o konstrukcijama i prostornom razvoju kuće, te da je posebno bio prikupljen materijal za bunje. U tu je svrhu – radi prikupljanja usporednog materijala o *trullima* u pokrajini Pulija, između Barija i Brindisija – organizirano i stručno putovanje u južnu Italiju. Iz Findrikova izvještaja saznaje se da je najveći dio materijala za selo obrađen i da je pisanje teksta u tijeku.¹²

Istraživanja arhitekata Zorana B. Petrovića te Jelisavete i Branislava Milenkovića na otoku Hvaru trajala su po mjesec dana tijekom triju sezona, od 1963. do 1965. godine, kada su prekinuta zbog nedostatka financijskih sredstava i drugih obveza istraživača¹³ (Sl. 2.). Od samog početka istraživanja, kao dio budućeg tima, ekipi istraživača pridružila se sociologinja Hilda Vidović iz Splita. Institut je tijekom njihova boravka na Hvaru radi realizacije istraživanja većinskim dijelom financirao projekt. Citirani dopisi direktora Instituta Vlade

Mađarica i Ivana Zdravkovića dostavljani su nadležnim ustanovama u SR Hrvatskoj radi dobivanja financijske podrške. Međutim, ona je očito bila nedovoljna, tako da ova i ostala istraživanja nisu, nažalost, publicirana u monografiji poput prethodnih koje smo naveli u uvodnom izlaganju.

GRADOVI I SELA OTOKA HVARA U CRTEŽIMA ZORANA B. PETROVIĆA

CITIES AND VILLAGES ON HVAR ISLAND IN DRAWINGS BY ZORAN B. PETROVIĆ

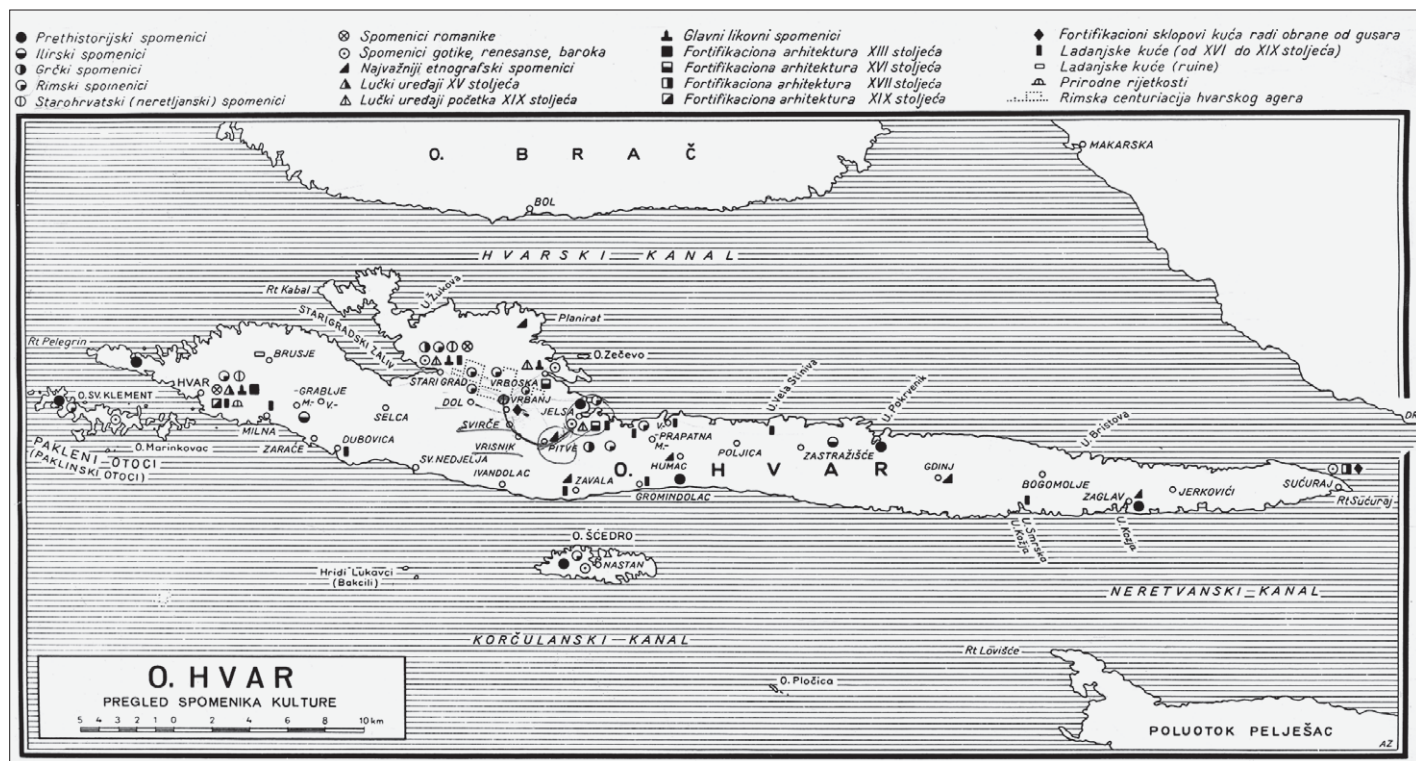
U arhivi Biblioteke starih i rijetkih knjiga Arhitektonskog fakulteta u Beogradu pohranjena je rukopisna ostavština arhitekta Zorana B. Petrovića (1925.-2000.). Rukopisnu građu čine, prije svega, mnogobrojni crteži nastali prilikom službenih putovanja, obiteljskih putovanja (odmora), studentskih ekskurzija i terenskih istraživanja, uglavnom po teritoriju nekadašnje Jugoslavije i većeg dijela Europe.¹⁴ Grafički materijal načinjen tijekom istraživanja na otoku Hvaru potječe iz sedmog i osmog desetljeća 20. stoljeća i predstavlja autentične terenske skice s ruralnim i urbanim motivima. Ruralni motivi otoka Hvara odnose se na sela između Jelse i Staroga Grada – Vrbanj, Svirče, Vrisnik i Pitve. Urbana naselja Jelsa, Stari Grad i Hvar te Vrboska predstavljali su uzgredna mjesta istraživanja (Sl. 3.).

Terenski zapisi nastali su na papiru različite kvalitete i formata.¹⁵ Crteži iz prve sezone istraživanja (1963.) načinjeni su na kvalitetnom bijelom papiru, formata 27×21 cm (visina×širina), koji je bio povezan plastičnom

8 AJ-218-94/b

9 AJ-218-94/c: „Prilikom pokretanja i organizovanja ove akcije Institut je pre svega imao u vidu da se problem zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u jednoj celini ne može svesti na parcijalno i pojedinačno proučavanje izolovano posmatranog spomenika. U jednoj regiji se mora poći od izučavanja kulturno-istorijskog nasleđa u celini tj. citavog spomeničkog fonda jer ce se tek na taj način moći sagledati celokupni spomenički potencijal a međusobni odnosi ce odrediti vrednost i mesto svakog spomenika i samim tim odgovoriti na pitanje sta je spomenik kulture u proučavanoj oblasti. Za ovo je veoma vezan problem razrade metode istraživanja i zaštite spomeničkog fonda koji se istražuje. Različiti putevi primenjeni kod ispitivanja zadataka iste vrste dovode do izgradnje odgovarajućeg metoda ispitivanja. Time se ujedno uvodi u službu zaštite spomenika kulture jedan nov i u isto vreme vrlo složen zadatak, kojim se do sada služba zaštite nije, ili se vrlo malo bavila. Dalje prilikom programiranja i planiranja pravca razvoja jednog šireg područja, odnosno jednog regiona, spomenici kulture predstavljaju značajan faktor koji se ni prilikom programiranja a još manje u planiranju budućeg života na tom prostoru ne mogu mimoći.”

10 AJ-218-94/c: „Ipak smatramo da ovaj zadatak sa ovim što je do sada urađeno ne bi smeo biti završen. Za uspesno okončanje akcije bilo bi potrebno izvršiti pre svega sređivanje i konačnu obradu prikupljenog materijala, potom izvršiti naknadna proveravanja i dopune na terenu i na kraju sređeni materijal prikazati i publikovati, te ga na taj način učiniti dostupnim širem krugu zainteresovanih.”

spiralom u obliku bilježnice ili bloka.¹⁶ Tijekom druge i treće sezone istraživanja (1964. i 1965.) korišten je bijeli papir A4 formata koji se upotrebljavao za umnožavanje (*gestetner*). Zapisi su načinjeni kemijskom olovkom plave boje. Pojedine dopune, poput kota i kotnih linija, nacrtane su crvenom kemijskom

olovkom. Rjeđi su crteži rađeni crnom ili crvenom bojom u cijelosti; crnom bojom nastali su crteži Hvara, Jelse, Staroga Grada i Vrbovske, koji potječu iz osmoga desetljeća 20. stoljeća, a crtani su tankim flomasterom (1,2 mm) i imaju drugu estetiku. To su putni zapisi koji su nastali iz drugih pobuda.¹⁷

SL. 3. MAPA OTOKA HVARA S PREGLEDOM SPOMENIKA KULTURE I OZNAČENIM MJESTIMA ISTRAŽIVANJA U RAZDOBLJU 1963.-1965.; DIO ISTRAŽIVAČKOG MATERIJALA
FIG. 3 HVAR ISLAND, MAP SHOWING MONUMENTS OF CULTURE AND RESEARCH SPOTS, 1963-1965; PART OF RESEARCH DOCUMENTATION

11 AJ-218-94/c-1: „Izvršeno je rekognosciranje južne obale (Jadrić i Jakelić izveštaj 15 strana), zatim predela između Jelse i Starog Grada (Milenković, Petrović, Vidović) i istočnog dela ostrva kod Jelse prema Kopnu (Findrik i Pešić-Maksimović). Pored toga arhitekt Frojdenrajh izvršio je obilazak ostrva, o čemu je podneo izveštaj ilustrovan fotografijama sa legendom.”

12 AJ-218-94/b

13 Na to ukazuju i putni nalazi iz 1963., 1964. i 1965. godine koji glase na vanjske suradnike Instituta Zorana B. Petrovića, Jelisavetu Milenković i Branislava Milenkovića [AJ-218-94/Pn-63/a; AJ-218-94/Pn-63/b; AJ-218-94/Pn-63/c; AJ-218-94/Pn-64/a; AJ-218-94/Pn-64/b; AJ-218-94/Pn-64/c; AJ-218-94/Pn-65/a; AJ-218-94/Pn-65/b; AJ-218-94/Pn-65/c]. Iako je prvobitno bilo planirano da budu smješteni u zgradi osnovne škole u Jelsi, vjerojatno zbog smanjenja troškova, ekipa istraživača boravila je u privatnom pansionu, jedne godine i kod obitelji Duboković. Hranili su se u lokalnim restoranima i kavanama.

14 RELIĆ, 1997: 245-249, *Spisak terenskih istraživanja*

15 Iako su djelatnici Instituta u to vrijeme koristili obrasce za rad koje su popunjavali tekstem i crtežima [PEŠIĆ-MAKSIMOVIĆ, 1968: 105-118], ova ekipa istraživača koristila je slobodniji pristup i 'kreativnu slobodu' ređeci na čistim papirima, bez ikakvih obilježja, i olovkama koje su njima u to doba odgovarale – kemijskim olovkama, drvenim bojicama i dr.

16 Spirala nije izdržala teret godina jer je popucala zbog krstosti pa je odbačena kao neupotrebljiva.

17 BABIĆ, 2011: 9-25

18 BABIĆ, rukopis

Na oblikovanje Petrovićeva crtačkog izraza utjecale su različite osobe. On se duže vremena dvoumio u izboru svoga budućeg školovanja, tako da se 1946. godine upisao na dva fakulteta: Arhitektonski odsek Velike tehničke škole i Primenjenu akademiju u Beogradu.¹⁸ Tek pri kraju prve godine studija Petrović se u cijelosti opredijelio za arhitekturu jer je uvidio da ne može kvalitetno studirati istovremeno dva različita gradiva (diplomirao je s prosječnom ocjenom 9,51). Prije upisa na studij imao je dodira s crtačkim umijećem Ljube Ivanovića i drugim beogradskim umjetnicima toga doba (Borivoje Stevanović, Jovan Bijelić, Kosta Hakman i dr.). Tijekom studija najveći će utjecaj na njega imati radovi profesora Aleksandra Deroka, koji su bili obješeni po hodnicima fakulteta i u njegovu kabinetu, a značajan je bio i utjecaj profesora Svetislava Strale, čiji su savjeti i preporuke bili od bitnog značenja za formiranje njegova likovnog izraza i organizaciju prve samostalne izložbe. Golem utjecaj na Petrovićeve stručnu profilaciju izvršio je i profesor Branislav Đ. Kojić, ali ne kao likovni pedagog, već kao njegov nadzor, jer je Zoran još kao

izuzetno nadaren i neumoran istraživač koji je proveo dobar dio života na terenu, snimajući raznovrsno graditeljsko naslijeđe iz prethodnih epoha. Svojim je radom pridonio da graditeljsko naslijeđe, ponajprije vernakularna arhitektura, ne postane dio sveopćeg za-

borava, nego da se vrjednuje kao dio kulturnog identiteta.²⁷

23 Usmeno svjedočenje o istraživanjima otoka Hvara od strane profesora dr. Branislava Milenkovića. Arhitektica Jelisaveta Elza Milenković (1929.-2012.) autorica je nekoliko uspješnih arhitektonskih i urbanističkih ostvarenja. Zajedno sa suprugom arhitektom dr. Branislavom Milenkovićem (1926.), redovitim profesorom Arhitektonskog fakulteta u Beogradu u mirovini, autorica je više stambenih i javnih zgrada različite namjene diljem nekadasnje Jugoslavije. Usto, veći su dio života bili vezani za istraživanje tradicije i graditeljskog naslijeđa u Jugoslaviji i svijetu, što su uspješno primijenili u svojim realiziranim djelima – istraživanjima, projektima, građevinama i pisanim radovima. Iako su oboje aktivno sudjelovali u istraživanju graditeljske baštine zajedno sa Zoranom Petrovićem, njihove crteže ovdje nismo prikazali zbog ograničenog prostora i značenja Petrovićeva djela. Zato su proporcijske analize graditeljske baštine profesora Milenkovića ostale za neki drugi prikaz. Jedan manji dio Petrovićevih crteža i sve Petrovićeve fotografije s Hvara ljubaznošću profesora Milenkovića ustupljene su za publikiranje u časopisu „Prostor“.

24 Ovo višegodišnje istraživanje pod okriljem Instituta iznjedrilo je više studija od strane akademika B. Kojica i njegovih suradnika Z. Petrovića, dr. B. Milenkovića, R. Findrića i drugih suradnika na ovome projektu, od čega izdvajamo: PETROVIĆ, 1964: 369-382; MILENKOVIĆ, PETROVIĆ, 1965; MILENKOVIĆ, 2006: XV-XVIII.

25 ERDELJANOVIĆ, 1910: 437-480

26 KOJIC, 1956.c: 103-107; KOJIC, 1963: 138-139

27 Drugo prošireno izdanje monografije Zorana Petrovića *Traganje za arhitekturom* iz 1991. godine obuhvaća istraživanja vernakularne arhitekture diljem Jugoslavije, prezentirane kroz crteže studija i analiza s terena, uz Petrovićeve komentare i zapažanja. [PETROVIĆ, 1991.]

28 RELIĆ, 1997: 245-249, *Spisak terenskih istraživanja*

29 U Užicu i Sirogojnu [Srbija] od 27. do 30. rujna 1983. godine bilo je održano jugoslavensko savjetovanje o zaštiti spomenika narodnoga graditeljstva na kojem su sudjelovali eminentni stručnjaci ovoga područja iz bivših jugoslavenskih republika: B. Kojic, Z. Petrović, B. Milenković, N. Pešić-Maksimović, S. Vucenović, R. Findrić, K. Marković, A. Mlinar, Z. Mavar, Z. Kozelj. [FINDRIĆ, STANIĆ, 1984.]

30 *** 1990: 160-163

Dio graditeljskog naslijeđa koje je Zoran B. Petrović zapisao i opisao u svojim istraživanjima pripada, prije svega, narodnom graditeljstvu koje je tijekom vremena zbog nebrige, nekoristenja ili neodržavanja trajno nestajalo, a time i sjećanje na pothvate anonimnih neimara i obrasce života koji su bili uvjetovani prirodnim okruženjem, ukorijenjenim običajima i čvrstim navikama čovjeka kojemu su uvjeti okruženja i tradicija oblikovali svakodnevicu. U slučajevima kada je neophodno ukloniti postojeće objekte ili strukture vernakularne arhitekture, zbog neizbježnih razloga poput izgradnja putova i druge infrastrukture, ako su prethodno istraženi, analizirani i adekvatno vrjednovani, ostaje trag koji ukazuje na civilizacijsko postojanje u nekom prostoru. Doprinos djelovanja Zorana B. Petrovića očituje se upravo u dugogodišnjemu prilježnom istraživanju kulturnoga, a posebno graditeljskog naslijeđa u regijama diljem Jugoslavije – od Slovenije na sjeveru do Makedonije na jugu.²⁸ U brojnim crtežima, skicama i studijama nastalim *in situ* temeljito je obradena i time trajno sačuvana od zaborava kulturna baština različitih tradicijskih i geografskih karakteristika. Sistematičnim proučavanjem kulturnog naslijeđa i prijedlozima za očuvanje nerijetko jedinstvenih oblika graditeljskog stvaralaštva potrebno je pronaći adekvatne modele zaštite kako bi se ovim vidom arhitekture prezentirale ne samo graditeljske već i kulturne vrijednosti nekog područja ili geografskog podneblja.²⁹ Za svoj rad na tome polju arhitekt Zoran B. Petrović dobio je nagradu za životno djelo od Društva konzervatora Srbije 1990. godine.³⁰

Seoska stambena i privredna arhitektura tijekom 19. stoljeća nije bila u žarištu istraživača kulturnoga naslijeđa na Balkanu. Prioritet su imale crkve, manastiri i druga sakralna zda-

SL. 5. ZORAN B. PETROVIĆ: PERSPEKTIVNI CRTEŽI URBANOG AMBIJENTA CENTRA HVARA, DATIRANO 17. I 20.5.1963.

FIG. 5 ZORAN B. PETROVIĆ: URBAN AMBIENCE OF HVAR'S CENTRE, PERSPECTIVE DRAWINGS, 17TH AND 20TH MAY 1963

Sl. 6. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽI AMBIJENATA JELSE, DATIRANO 20.9.1963.

FIG. 6 ZORAN B. PETROVIĆ: JELSA, PANORAMA, DRAWING, 20TH SEP 1963

Sl. 7. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽ PANORAME JELSE, DATIRANO 20.9.1963.

FIG. 7 ZORAN B. PETROVIĆ: JELSA, PANORAMA, DRAWING, 20TH SEP 1963

nja, tvrđave i objekti javne namjene, mostovi i dr. Tek u razdoblju između dva rata, a osobito poslije Drugoga svjetskog rata, pristupa se sustavnom izučavanju kulturnog naslijeđa na selu, koje doseže u daleku prošlost. U to su se doba u seoskim sredinama diljem Jugoslavije mogli pronaći artefakti koji se po svojoj funkciji, konstrukciji, oblikovanju i drugim osobinama nisu razlikovali od prvobitnih ljudskih stanista. Pojedina graditeljska djela ljudskog rada zadržala su svoje arhitektonske karakteristike ne mijenjajući se tijekom vremena. Takvo su naslijeđe i građevine od suhozida, poput dalmatinskih

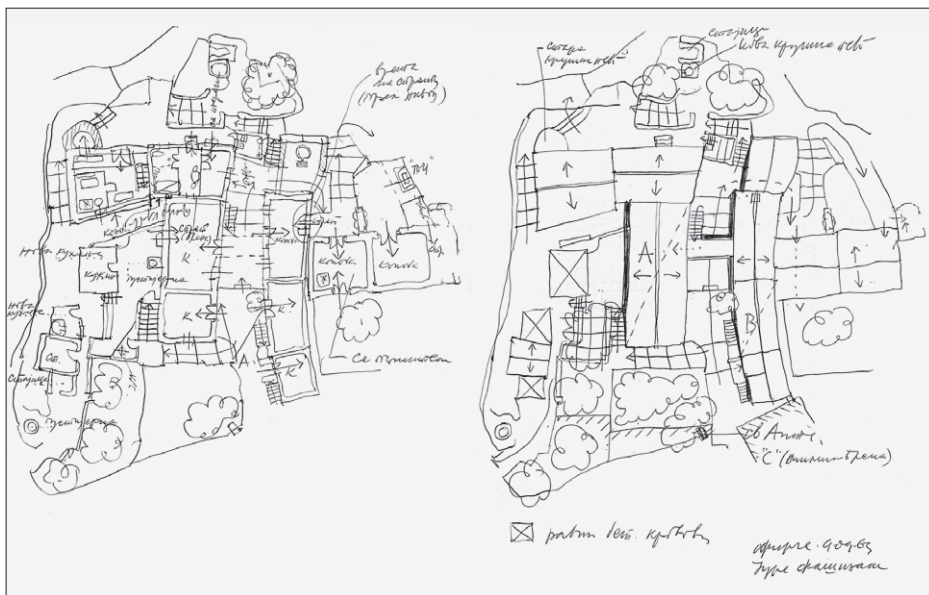
bunja, koje su zadržale svoju autentičnost od pamtljivijeka.³¹

Prema tome, ovaj vid graditeljskog naslijeđa posjeduje veliku nematerijalnu vrijednost jer putem zatečenih artefakata možemo pratiti razvoj graditeljske vještine u Dalmaciji i drugim kraškim predjelima Sredozemlja. Tijekom provedenog istraživanja na otoku Hvaru od zatečenoga graditeljskog naslijeđa u crtežima Zorana Petrovića zabilježeni su karakteristični primjeri srodnickih naselja s objektima različite namjene, starosti, gabarita, materijalizacije i načina izvođenja, kao i nekoliko prikaza urbanih cjelina hvarskih gradova. Ove grupacije prikazane su u vidu osnova (tlocrta), vertikalnih presjeka i izgleda (pročelja), kao i perspektivnih prikaza zatečenih ambijenata. Petrović je za potrebe dočaravanja atmosfere u kucistima načinio niz ambijentalnih kompozicija u vidu perspektiva u kojima su prikazani eksterijeri (dvorišta, prolazi, ulice) i interijeri zgrada s pokucstvom. Njegove ambijentalne predstave vanjskog i unutrašnjeg prostora predstavljaju poseban doprinos u opisu prostornih odlika ruralne i urbane sredine otoka Hvara (Sl. 4.).

Pomoću svojih karakterističnih crteža – jednostavnih poteza, sugestivnih kontura i slikovitih prikaza – Petrović je dočarao nekoliko urbanističkih tema koje je prepoznao u prostorima i podnebljima prenoseći ih na papir crtačkih blokova: kuće, skupine kuća, ulice, mjesta okupljanja, panorame i ambijente. Koristeci crtež kao osnovni oblik izražavanja, rijetko je tekstualno opisivao ili analizirao prostore koje je posjećivao ili koji su bili istraživačke lokacije na kojima je radio. Iako po opsegu skromne tekstualne analize, koje su u nekoliko publikacija ili priloga u stručnoj

periodici pratile njegove crtačke studije, one svakako svjedoče o vrijednim autorovim zapažanjima koja dodatno argumentiraju brojne iscrtane stranice Petrovićevih blokova, predstavljajući jedinstven istraživački izvor o urbanim i ruralnim cjelinama bogatoga kulturnog naslijeđa. On je smatrao da se iz tragova arhitekture treba uočiti stajalište nekadašnjeg graditelja prema određenim prostornim problemima, konstrukciji, detalju ili materijalu, kako bi se iskustva prošlosti mogla prilagoditi mogućnostima i potrebama današnjeg vremena.³² Ukazujući na riječi francuskog arhitekta Augusta Perreta da se tradicija ne sastoji u servilnom imitiranju djela predaka, već u činjenici što bi oni radili da su na našem mjestu, arhitekt Petrović je isticao da poznavanje graditeljske prošlosti određenog područja, koje se odlikuje posebnim arhitektonskim i urbanističkim vrijednostima, predstavlja izuzetnu obvezu i kreativan postupak prilikom suvremenih graditeljskih intervencija.

Sistematizirajući crteže s tekstualnim komentarima nastalim na brojnim putovanjima tijekom trideset godina, koji su prvi put zajedno objavljeni 1981. godine u monografiji *Tragajući za arhitekturom*, arhitekt Zoran Petrović daje i nekoliko zapažanja o arhitekturi, urbanitetu i ambijentima otoka Hvara. Trg u Hvaru on je smatrao jednim od najljepših i najslikovitijih prostora jadranske obale koje je renesansa podarila³³ (Sl. 5.). Uz arhitekturu koja oblikuje prostor hvarškoga Trga, on ističe i slikovitost ambijenta upotpunjenu diskretnom zuckastom bojom kamena njegovih zdanja, uz dojam „kao da se zlatkasto presijeva pod uzarenim zracima toplog mediteranskog sunca”³⁴, što prostoru Trga daje neponovljivo prisnu i uzbuđuju mediteransku atmosferu. Uz crtež gradske panorame gradića Jelse, u kojoj iz mnoštva mrkih krovova katnih stambenih zgrada izranja zupna crkva s utvrđenom apsidom i vitkim zvonikom, on bilježi da se ovo hvarsko naselje odlikuje bujnim zelenilom koje oplemenjuje inače jednostavnu sivu kamenu arhitekturu stambenih zgrada³⁵ (Sl. 7.). Živopisnosti gradske slike Jelse, koja je karakteristična za mnoga naselja, sela i zaseoke čitave Jadranske obale, svakako pridonosi pitomost hvarskog pejzaža, njegovih strmih planinskih strana pokrivenih bujnom makijom ili, još češće, mirisnom lavandom, zabilježiti će arhitekt uz crtež gradske panorame koji karakterom jasnih oblika i odsutnošću detalja docnava čulno ozračje dalmatinskog otoka.

SL. 8. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽI TLOCRTA PARTERA I TLOCRTA KROVOVA SRODNIČKOG NASELJA SELA SVIRČE, DATIRANO 9.9.1963.

FIG. 8 ZORAN B. PETROVIĆ: GROUND-FLOOR PLANS AND ROOF PLANS OF THE KINSHIP COMMUNITY OF SVIRČE VILLAGE, 9th SEP 1963

Prikazi urbanog pejzaža otoka Hvara nastali tijekom Petrovićevih krakih posjeta tom otoku početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, uz kratke ali nadahnut komentare o ambijentu i povijesnoj arhitekturi, predstavljaju ujedno sublimaciju prethodnih iskustava u istraživanjima jadranske obale i otoka još od njegovih studentskih ekskurzija s kraja četrdesetih godina (Sl. 6.). Arhitekt se naknadno vraća crtačkim studijama urbanih ambijenata i prizora, naglašavajući arhitekturu kao vrijednosno mjerilo urbanog pejzaža, prethodno ispitano u istraživanjima narodnoga graditeljstva i kraškog predjela hvarskih

SL. 9. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽ SITUACIJE SRODNIČKOG NASELJA U SELU VRBANJ (1964.)

FIG. 9 ZORAN B. PETROVIĆ: LAYOUT PLAN OF THE KINSHIP COMMUNITY IN VRBANJ VILLAGE (1964)

31 PESIC-MAKSIMOVIC, 1968: 105-118

32 PETROVIC, 1981: 8

33 *** 1981: 47

34 *** 1981: 47

35 *** 1981: 69

SL. 10. ZORAN B. PETROVIĆ: TLOCRT SRODNICKOG NASELJA U SELU PITVE, S OZNAČENIM VIZURAMA I NJIHOVIM PERSPEKTIVNIM PRIKAZIMA, DATIRANO 17.9.1963.
FIG. 10 ZORAN B. PETROVIĆ: KINSHIP COMMUNITY IN PITVE VILLAGE, PLAN WITH MARKED VIEWS AND PERSPECTIVE DRAWINGS, 17TH SEP 1963

sela. Istražujući narodno graditeljstvo selâ Vrbanj, Svirče, Vrisnik i Pitve, Petrović uvijek polazi od širih panorama u kojima ističe osnovne konture kraškog predjela s naznakama vegetacije, u koji su uronjena sela kojih fizička struktura prati konfiguraciju predjela. Crteži panorama ujedno sugeriraju i na skladan omjer izgrađene strukture sela i njihov odnos prema krajoliku (Sl. 1.). Približavajući se seoskim grupacijama, arhitekt raslanjuje izgrađenu fizičku strukturu sela na pojedinačne objekte, crtački vjesto im dodjeljujući osnovne oblikovne konture, koji uz obrise predjela u daljini i zelenila utkanog u izgrađeni aglomerat definiraju karakter sela. Struk-

tura seoskog aglomerata najbolje je čitljiva iz njegova tlocrta koji smjelom crtačkom tehnikom jasno prezentira proporcijske odnose kuća i drugih pratećih objekata, veranda i otvorenih prostora, uskih prolaza, stubista i podzida (Sl. 8. i 9.). Na ovim složenim tlocrtima on označava ulaze u zgrade, katnost zgrada i njihovu namjenu, putanje kretanja, kao i mjesta načinjenih presjeka i točke perspektivnih vizura. U zgradama ucrtava osnovni raspored pokucstva ili drugih gradivnih elemenata, dok na otvorenim prostorima crta poziciju zelenila, bunara ili klupa. Nakon načinjenoga studioznog tlocrta seoskog naselja arhitekt Petrović, prema primijenjenoj metodi istraživanja, kroz niz ambijentalnih perspektivnih prikaza oslikava prostore unutar sela, prikazujući pojedine karakteristične detalje poput prozorskih okana i kapaka (skura), ograde i strehe ili razgranatu vinovu lozu i stabljike agava (Sl. 10.).

Sljedeća razina terenskih analiza obuhvata snimanje pojedinačnih građevina (uglavnom seoskih obiteljskih kuća) i unutrašnjih prostorija. Načinjeni crteži tlocrta, presjeka i interijerskih prikaza obrađenih kuća, ukazuju na arhitektovo ne samo vično vladanje crtačkom tehnikom već i spretno baratanje proporcijama i omjerom svih ucrtanih elemenata, što njegovim crtežima daje podjednako i tehnički i likovni izraz. U crtežima kuća – uz naznačene debljine zidova, pozicije vrata i prozorskih otvora, kao i zatečenog rasporeda pokucstva – dane su i osnovne dimenzije prostorija i naznake primijenjenog konstruktivnog sklopa. Za sagledavanje interijera značajni su i perspektivni prikazi unutarnjih ambijenata u kojima su gotovo scenski prikazani ognjište, namještaj i drugi uporabni predmeti koji su korišteni u domaćinstvu (Sl. 13.). U organizaciji kuće jadranske obale, 'kuća' – prostor s ognjištem ili 'kužina' nalazi se na posljednjoj etaži u potkrovlju, gdje su ognjišta – 'komini' izuzetno lijepo i, prije svega, funkcionalno oblikovani elementi interijera ovih potkrovlja³⁶, zapisat će arhitekt o kućama u Dalmaciji uspoređujući ih s drugim oblicima narodne stambene arhitekture u Jugoslaviji. Analizirajući konstruktivni oblik ovih ognjišta, on ističe njihov funkcionalni sklop i likovni dojam: „Da bi u podneblju čistih i čudljivih vetrova ognjište funkcionisalo što bolje, veoma je značajno kako je zamišljen i izveden dimnjak i njegova glava (završetak). Graditelji kuća duž Jadranske obale oduvek su ovom problemu posvećivali izuzetnu pažnju, koja je ishodila u arhitektonske tvorevine nesvakidašnjih funkcionalnih vred-

³⁶ PETROVIĆ, 1981: 19

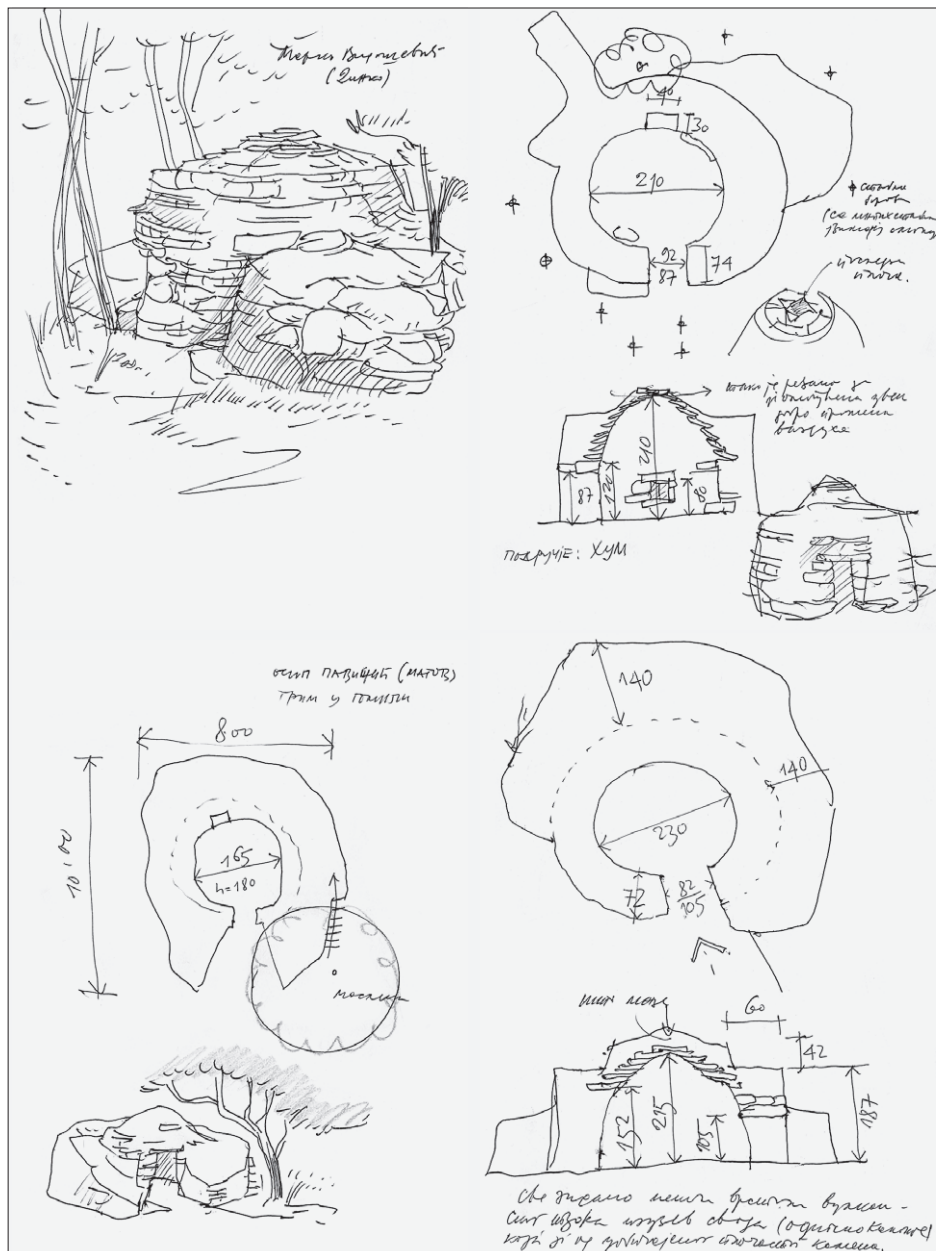
³⁷ PETROVIĆ, 1988: 27-38; *** 1981: 19

³⁸ Bunje na otoku Hvaru zovu se i *trimi* ili *trini* i *jame*, na otoku Braču *kućice*, u Istri *kazuni* ili *kazete*, *casite*, *cassette* ili *casone*, a inače se u narodu zovu i *poljarice*, *ceperi*,

nosti i neslučenih likovnih i plastičnih kvaliteta.”³⁷ Na terenu su osim crteža koji prate tijekom istraživanja seoskih naselja, rađene i studije o konstruktivnim detaljima i primijenjenim materijalima na lokalnim građevinama, pa su time obuhvaćeni svi aspekti graditeljske tradicije, što je osobito značajno za lokalitete i građevine koje više ne postoje na ovim prostorima.

U sklopu terenskih istraživanja na otoku Hvaru posebno su rađene studijske analize bunje³⁸ – kamenoga poljskog skloništa, male građevine koje su karakteristične za dalmatinski otočki prostor (Sl. 11.). Bunje su najčešće građene u kraskim poljima, služeći zemljoradnicima (težacima) kao sklonište od vremenskih nepogoda ili za smještaj hrane tijekom njihova boravka u polju. Gotovo svaka je bunja jedinstvena po izgledu i obliku jer se prožima s prirodnim okruženjem, a građene su tehnikom suhozida i kupolasto su nadsvodene. Petrović je u svojim crtežima obradio zatečene oblike hvarskih bunja, njihove proporcije i dimenzije, iscrtavajući oblike i karakter kamena od kojeg su sazdane, te izgled kamenog sloga zidova i krova. Ugledni hrvatski povjesničar umjetnosti i poznavatelj dalmatinske kulturne baštine i tradicijskoga graditeljstva Duško Keckemet, pišući o bračkim bunjama primijetiti će da „ima nečeg elementarnog, pa i simboličkog, u malenoj osebujnoj građevini bunje”, za koje smatra da predstavljaju „jedan od osnovnih spomenika građevinarstva kojim bi morale početi sve povijesti arhitekture”.³⁹ Svojom izgledom i načinom gradnje bunja čine neodvojiv dio otočkog ambijenta, što i arhitekt akcentira u svojim crtežima, prikazujući ih uz suhozide i krošnje drveća pod kojima su sagrađene kako „bi ona ili prostor pred njom bili u hladu?”⁴⁰ (Sl. 11.).

Analizirajući prikupljenu građu iz ostavštine arhitekta Zorana Petrovića, možemo uočiti sljedeće razine istraživanja ruralnih predjela: seoski predjel (atar), glavno seosko naselje, srodnička naselja (zaseoci), kuće s pripadajućim prostorijama i prikazi unutrašnjeg prostora s prisutnim pokucstvom. Primijenjena metodologija usporediva je s ispitivanjima drugih eminentnih stručnjaka poput Grge Novaka, Aleksandra Freudenreicha, Mirka Milčića i drugih. Analizirajući publikacije spomenutih autora⁴¹, a koje su bile dostupne i istraživačima iz Beograda – Zoranu Petroviću, Jelisaveti i Branislavu Milenkoviću, možemo doći do zaključka da su njihova istraživanja na otoku Hvaru kompatibilna (sugla-

sna) i komplementarna (nadopunjujuća) s istraživanjima Freudenreicha i Milčića, osobito stoga što sela Vrbanj, Svirče, Vrisnik i Pitve nisu bila do tada detaljno izučavana i obradena.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Iako projekt istraživanja otoka Hvara pod nazivom „Proučavanje problema zaštite i regeneracije kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona” nije do kraja realiziran, pojedini su autori dio svojih istraživanja publicirali kao

SL. 11. ZORAN B. PETROVIĆ: CRTEŽI ANALIZA HVARSKIH BUNJA, VRBOSKA-VRBANJ (1963. I 1964.)

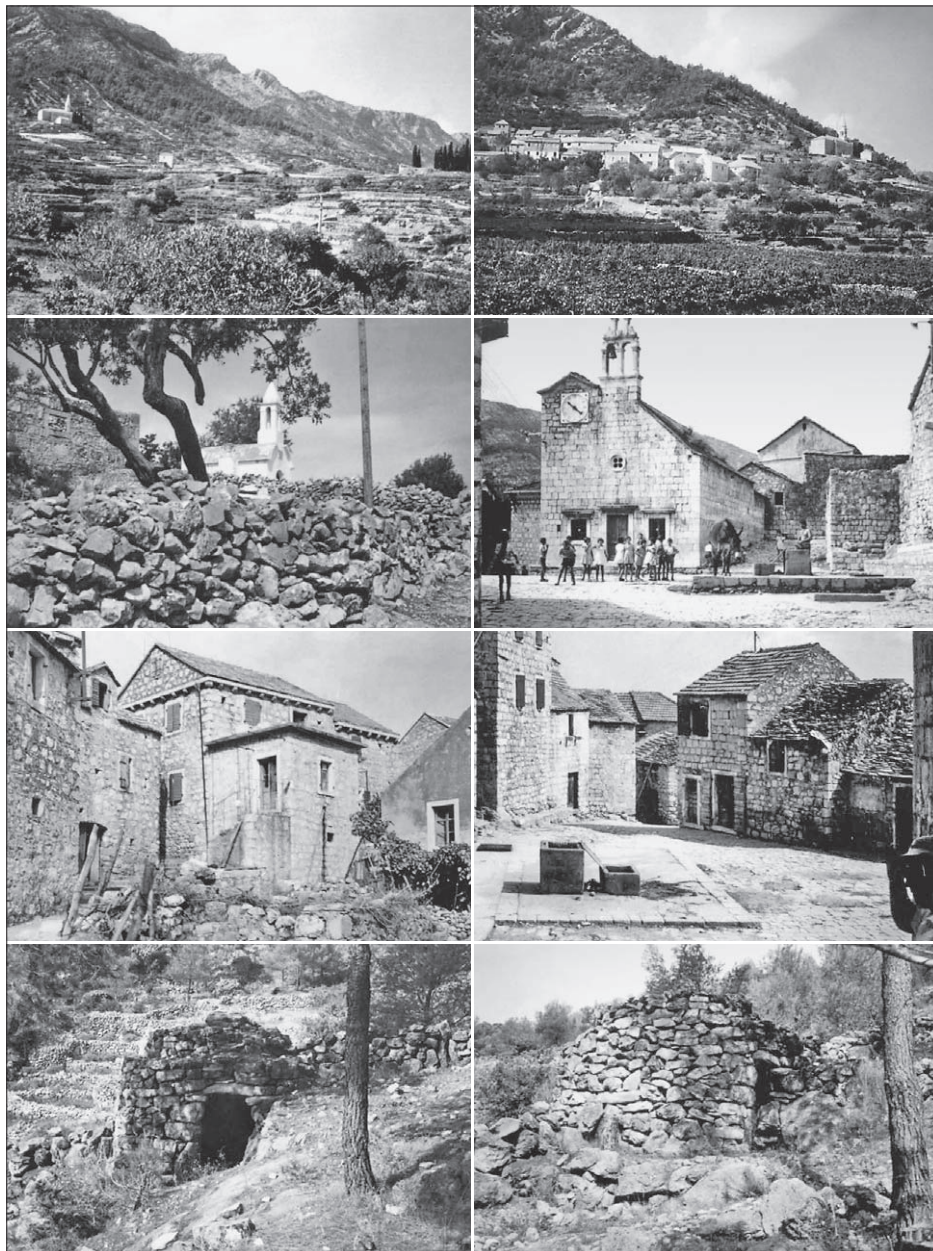
FIG. 11 ZORAN B. PETROVIĆ: BUNJA (INDIGENOUS DWELLINGS) ON HVAR ISLAND, DRAWINGS, VRBOSKA-VRBANJ (1963-1964)

kucerice ili pudarice. [KECKEMET, 2004: 281; SKRIVANELI, 1978: 26-34; SRAJER, 2006: 15]

³⁹ KECKEMET, 2004: 286

⁴⁰ *** 2004: 289

⁴¹ MILIČIĆ, 1955.; NOVAK, 1960.; FREUDENREICH, 1962.

SL. 12. IZBOR FOTOGRAFIJA KOJE JE SNIMIO ZORAN B. PETROVIĆ TIJEKOM ISTRAŽIVANJA NA OTOKU HVARU
 FIG. 12 SELECTION OF PHOTOGRAPHS MADE BY ZORAN B. PETROVIĆ DURING RESEARCH ON HVAR ISLAND

nezavisne radove koji su ostali zapaženi u stručnoj javnosti. Tako je arhitekt Aleksandar Freudenberg, jedan od vodećih istraživača graditeljskog naslijeđa sela u Hrvatskoj i Jugoslaviji, objavio svoja terenska ispitivanja otoka Hvara u monografiji *Kako narod gradi*, u izdanju Republičkog zavoda za zaštitu spomenika Republike Hrvatske iz 1972. godine. Svoja iskustva s otoka Hvara arhitekt Zoran B. Petrović predocio je u dvama izdanjima monografije *Tragajući za arhitekturom* i kroz više članaka u tematskim brojevima beogradskog časopisa „Arhitektura urbanizam”, u kojima su kao prilozi dani crteži i fotografije s istraživanja na predmetnim lokalitetima.

Arhitekt Petrović pripada plejadi arhitekata starije generacije koji su svoja razmišljanja i zapažanja podjednako dobro iskazivali prostoručnim crtežom i tekstom, a katkad i bolje grafičkim prilogom koji ukazuje na razvijenu kulturu grafičkog izraza tih arhitekata.

U ovu grupu stručnjaka možemo svrstati i Bogdana Bogdanovića, Mihajla Mitrovića, Branislava Milenkovića, Ranka Radovića i druge koji su svoje iskaze znali oplemeniti grafičkim prilogima te svoja razmišljanja, osobito o povijesnoj graditeljskoj baštini, učiniti dostupnijim citateljima. Istraživanje otoka Hvara pomoglo je i etnologu Nadeždi Pešić-Maksimović u pronalazenju adekvatne metodologije u istraživanju spomeničkih vrijednosti u seoskoj sredini, posebice glede regionalnih specifičnosti nastalih zbog prirodnih i društvenih utjecaja.⁴²

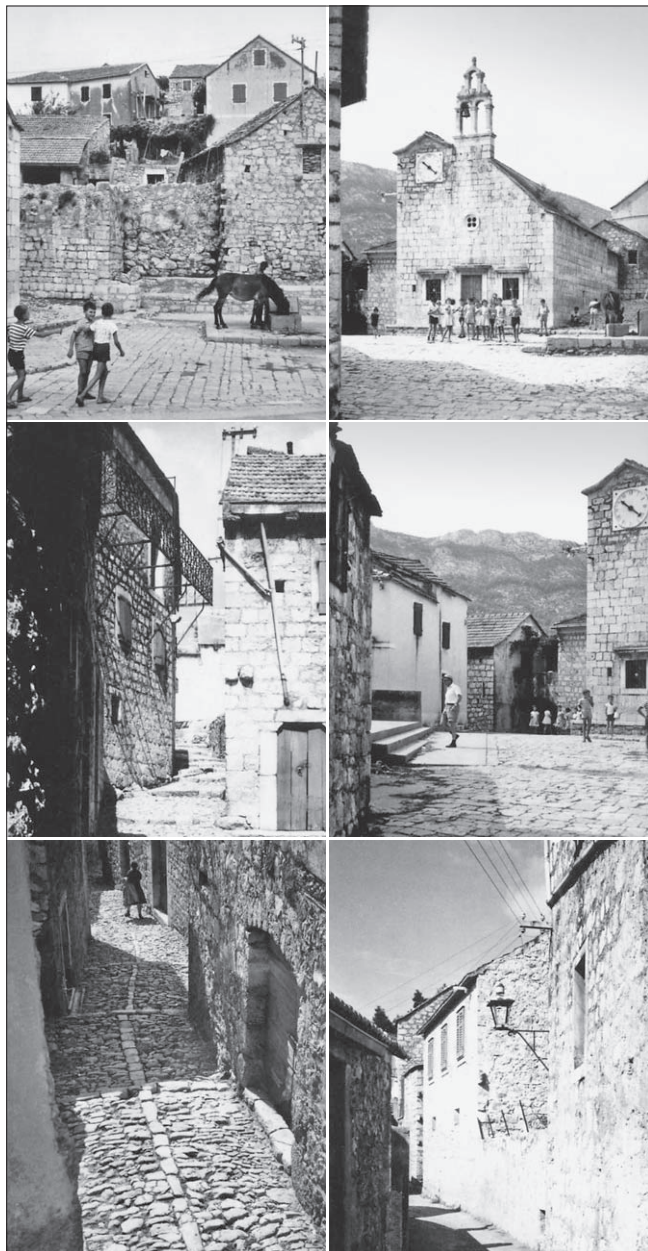
Profesor Branko Maksimović je svojim saznanjima stecenim tijekom boravka na Hvaru, sudjelujući u projektu Instituta šezdesetih godina, proširio i obogatio poglavlje u dopunjenom izdanju svoga udžbenika *Urbanizam* iz 1965. godine. Nakon provedenih istraživanja Jugoslavenskog instituta za zaštitu spomenika kulture na otoku Hvaru šezdesetih godina 20. stoljeća, dolazi nekoliko desetljeća poslije i do novih sustavnih proučavanja ruralnih predjela i kulturnog naslijeđa središnjeg dijela otoka Hvara, metodološki srodnih prethodnim istraživanjima toga područja, čime su dodatno upotpunjena i proširena ranija istraživanja, osobito u pogledu razvoja naselja te socioloških i etnoloških studija, ali i novih terenskih snimanja i crtačkih analiza graditeljskog naslijeđa i prostornih odnosa.⁴³

Neizmjeran je doprinos narodnoga graditeljstva očuvanju izvornog predjela i kulturnog identiteta predjela ili regije, jer je takav predjel, ističe D. Keckemet, rezultat prirode i ljudskog rada u prošlosti i sadašnjosti kojim se „prirodni krajolik pretvara u kulturni krajolik i u humani krajolik”, bilo ratarske ili stočarske namjene⁴⁴ (Sl. 12.).

⁴² PEŠIĆ-MAKSIMOVIĆ, 1968: 105-118

⁴³ Arhitektica Bojana Bojanic Obad Šćitaroci obranila je 1990. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu doktorsku disertaciju pod nazivom „Istraživanje kontinuiteta graditeljstva na prostoru središnjega dijela otoka Hvara”, koja je 1997. godine objavljena u knjizi *Tradicijско graditeljstvo otoka Hvara: naselja i arhitektura središnjeg dijela otoka*. [BOJANIC OBAD ŠĆITAROCI, 1997.]

⁴⁴ KECKEMET, 2004: 292

SL. 13. IZBOR FOTOGRAFIJA KOJE JE SNIMIO ZORAN B. PETROVIĆ TIJEKOM ISTRAŽIVANJA NA OTOKU HVARU
 FIG. 13 SELECTION OF PHOTOGRAPHS MADE BY ZORAN B. PETROVIĆ DURING RESEARCH ON HVAR ISLAND

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BABIĆ, G. (2011.), *Tragom prošlosti: arhitektonsko i etnografsko istraživanje Šar planine u delu Zorana B. Petrovića i Božidara Petrovića*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
2. BABIĆ, G., Rukopis monografije o životu i delu arhitekte Zorana B. Petrovića [u izradi]
3. BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B. (1997.), *Tradicijsko graditeljstvo otoka Hvara: naselja i arhitektura srednjeg dijela otoka*, Epoha i Scitaroci d.o.o., Zagreb
4. CULLEN, G. (1961.), *Townscape*, The Architectural Press, London
5. ERDELJANOVIĆ, J. [ur.] (1910.), *Uputstva za ispitivanje naroda i narodnog života*, u: *Srpski etnografski zbornik*, Knjiga XVI, SKA: 437-480, Beograd
6. FINDRIK, R.; STANIĆ, R. [ur.] (1984.), *Zastita spomenika narodnog graditeljstva: zbornik radova sa Savetovanja o zaštiti spomenika narodnog graditeljstva, 27.-30. septembar 1983. godine, Titovo Uzice, Sirogojno*, Društvo konzervatora Srbije, Beograd
7. FREUDENREICH, A. (1962.), *Narod gradi na ogojlenom krasu*, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Zagreb-Beograd
8. KEČKEMET, D. (2004.), *Bracke bunje*, u: *Kultura i umjetnička baština u Dalmaciji: izabrani radovi II* [ur. KUZMIĆ, M.], Marjan tisak: 279-294, Split
9. KOJIĆ, B. (1953.a), *Seoska arhitektura u Kotorskom zalivu*, Istraživanje Boke Kotorske, Zbornik izveštaja, Spomenik CIII [ur. SINDIĆ, I.], SANU: 165-177, Beograd
10. KOJIĆ, B. (1953.b), *Gornja sela na poluostrvu Vrmcu u Boki Kotorskoj*, Istraživanje Boke Kotorske, Zbornik izveštaja, u: Spomenik CIII [ur. SINDIĆ, I.], SANU: 179-193, Beograd
11. KOJIĆ, B. (1954.), *L'architecture rurale de Boka Kotorska*, Yougoslavie / Le Montenegro, „Jugoslavija”, 8-9: 41-43, Beograd
12. KOJIĆ, B. (1956.a), *Izumiranje sela u Kotorskom zalivu i na poluostrvu Vrmcu*, Istraživanje Boke Kotorske, Zbornik izveštaja, u: Spomenik CV, [ur. SINDIĆ, I.], SANU: 165-170, Beograd
13. KOJIĆ, B. (1956.b), *Iz istorije naselja Prcanj u Boki Kotorskoj*, Istraživanje Boke Kotorske, Zbornik izveštaja, u: Spomenik CV, [ur. SINDIĆ, I.], SANU: 171-178, Beograd
14. KOJIĆ, B. (1956.c), *Metodika rada na istraživanju spomenika profane arhitekture*, u: Zbornik zaštite spomenika kulture Tom VI-VII [ur. MAĐARIĆ, V.], Savezni institut za zaštitu spomenika kulture: 103-107, Beograd
15. KOJIĆ, B. (1958.), *Seoska arhitektura i rurizam*, Građevinska knjiga, Beograd
16. KOJIĆ, B. (1963.), *Razvitak seoskih naselja i urbanističko nasleđe u aglomeracijama ruralnog tipa*, Prvo jugoslovensko savetovanje sa temom „Urbanizam i zaštita spomenika kulture” održano 1962. u Splitu, u: Zbornik zaštite spomenika kulture Tom XIV [ur. MAĐARIĆ, V.], Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture: 138-139, Beograd

17. KOJIĆ, B. (1973.), *Seoska arhitektura i rurizam*, Građevinska knjiga, Beograd
18. LJUBINKOVIĆ, R. (1951.), *Stanje i problemi zaštitne službe u FNRJ*, u: Zbornik zaštite spomenika kulture Tom I [ur. STELE, F.; BOŠKOVIĆ, Đ.; LJUBINKOVIĆ, R.], Naučna knjiga: 7-14, Beograd
19. MAĐARIĆ, V. (1960.), *Deset godina postojanja i rada Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture*, u: Zbornik zaštite spomenika kulture Tom XI [ur. MAĐARIĆ, V.], Savezni institut za zaštitu spomenika kulture: 39-69, Beograd
20. MILENKOVIĆ, B. (2006.), *Narod gradi, mi učimo*, u: Zapis sa Kosova i Metohije [ur. BABIĆ, G.], Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture: XV-XVIII, Priština-Leposavic
21. MILENKOVIĆ, B.; PETROVIĆ, Z. (1965.), *Urbanističko-arhitektonske karakteristike Komune Leposavic*, Muzej Kosova i Metohije, Priština
22. MILIČIĆ, M. (1955.), *Nepoznata Dalmacija: studija o seoskoj arhitekturi*, Arhitekt – Zadruga Društva arhitekata Hrvatske, Zagreb
23. MILIĆ, M. (1998.), *Pedaset godina rada i razvoja Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture*, u: Čuvari baštine – 50 godina rada Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture [ur. TODOROVIĆ, D.], Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Beogradu: 13-20, Beograd
24. NOVAK, G. (1960.), *Hvar kroz stoljeca*, Narodni odbor općine Hvar, Hvar
25. PEŠIĆ-MAKSIMOVIĆ, N. (1968.), *O metodi istraživanja spomeničkih vrednosti seoskih celina*, u: Zbornik zaštite spomenika kulture Tom XIX [ur. ZDRAVKOVIĆ, I.], Savezni institut za zaštitu spomenika kulture: 105-118, Beograd
26. PETROVIĆ, Z. (1954.), *Palata „Tri sestre” u Prcanju*, u: Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku [ur. FISKOVIĆ, C.], JAZU: 473-488, Dubrovnik
27. PETROVIĆ, Z. (1957.), *Selo i seoska kuća u Boki Kotorskoj*, Zbornik Arhitektonskog fakulteta III knjiga, Univerzitet u Beogradu, Beograd
28. PETROVIĆ, Z. (1964.), *Seoska „kuća” i ognjišta na Kosovu i Metohiji*, u: Glasnik muzeja Kosova i Metohije Knj. VII-VIII (1962.-1963.) [ur. Uredišćki odbor], Muzej Kosova i Metohije: 369-382, Priština
29. PETROVIĆ, Z. (1981.), *Traganje za arhitekturom*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
30. PETROVIĆ, Z. (1988.), *Dimnjaci na tlu Jugoslavije*, „Izgradnja”, 8: 27-38, Beograd
31. PETROVIĆ, Z. (1991.), *Tragajući za arhitekturom*, Građevinska knjiga, Beograd
32. RELJIĆ, Lj. [ur.] (1997.), *Seoska i stara gradska naselja u delu Zorana B. Petrovića*, Arhitektonska i etnografska istraživanja, Etnografski muzej: 245-249, Beograd
33. SKRIVANELI, P. (1978.), *Prilog poznavanju trina na otoku Hvaru*, u: Zapis o zavičaju 5 [ur. Duboković, N.], Tisak Grafičkog zavoda Hrvatske: 26-34, Jelsa
34. STOVEL, H. (2003.), *Kulturni pejzaži: Novi pristup očuvanju kulturnog nasleđa*, „Glasnik Društva konzervatora Srbije”, 27: 14-19, Beograd
35. ŠRAJER, F. (2006.), *Mediteranska kamena kuća: tehnike gradnje i obnove*, Institut za turizam, Zagreb
36. *** (1963.), *Uredba o Jugoslovenskom institutu za zaštitu spomenika kulture*, „Sluzbeni list FNRJ”, br. 12
37. *** (1990.), *Izvestaj odbora za dodeljivanje nagrada Društva konzervatora Srbije u 1990. godini*, „Glasnik Društva konzervatora Srbije”, 14: 160-163, Beograd

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Arhiv Jugoslavije u Beogradu, Fond 218 – Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture (1944.-1972.), Vase Pelagica 33, Beograd, Srbija [AJ]
2. Arhiv biblioteke za stare i retke knjige Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, Zaostavština arhitekta Zorana B. Petrovića, Bul. kralja Aleksandra 73/II, Beograd, Srbija [ZP-BSRK.AF]
3. Privatna zbirka prof. dr. Branislava Milenkovića [PZ-BM]

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. AJ-218-94/a: Dopis direktora Jugoslovenskog instituta za zaštitu spomenika kulture Vlade Mađarica Republičkom fondu za unapređenje kulturnih delatnosti Sekretarijata za kulturu SR Hrvatske, delovodni broj 18/2, datiran 20. februar 1965.
2. AJ-218-94/b: Izvestaj o radovima na akciji „Proučavanje problema zaštite i regeneracije kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona”, u potpisu dipl.ing.arh. Ranko Findrik, datirano 15. jul 1969.
3. AJ-218-94/c: Dopis vršioca dužnosti direktora Jugoslovenskog instituta za zaštitu spomenika kulture Ivana Zdravkovića Republičkom fondu za unapređenje kulturnih delatnosti, delovodni broj 10/7, datiran 15. mart 1968.
4. AJ-218-94/c-1: Regioni – pregled radova u 1967. godini (prilog dopisa I. Zdravkovića Republičkom fondu za unapređenje kulturnih delatnosti, datiran 15. mart 1968.)
5. AJ-218-94/Pn-63/a: Putni nalog za arh. Zorana Petrovića, docenta Univerziteta u Beogradu, za službeno putovanje na otok Hvar radi prikupljanja građe za objekte narodne arhitekture u okviru proučavanja problema zaštite kulturno-istorijskog nasleđa regiona Hvara, delovodni broj 90/323, datirano 26. avgust 1963.
6. AJ-218-94/Pn-63/b: Putni nalog za arh. Branislava Milenkovića, docenta Univerziteta u Beogradu, za službeno putovanje na otok Hvar radi prikupljanja građe za objekte narodne arhitekture u okviru proučavanja problema zaštite kulturno-istorijskog nasleđa regiona Hvara, delovodni broj 90/321, datirano 26. avgust 1963.
7. AJ-218-94/Pn-63/c: Putni nalog za Jelisavetu Milenković, diplomirani arhitekt iz Beograda, za službeno putovanje na otok Hvar radi prikupljanja građe za objekte narodne arhitekture u okviru proučavanja problema zaštite kulturno-istorijskog nasleđa regiona Hvara, delovodni broj 90/325, datirano 26. avgust 1963.
8. AJ-218-94/Pn-64/a: Putni nalog za arh. Zorana Petrovića, docenta Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, za službeno putovanje u Jelsu i Stari

Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao rukovodilac ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 6/255, datirano 10. avgust 1964.

9. AJ-218-94/Pn-64/b: Putni nalog za arh. Branislava Milenkovića, docenta Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, za službeno putovanje u Jelsu i Stari Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao rukovodilac ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 6/251, datirano 10. avgust 1964.
10. AJ-218-94/Pn-64/c: Putni nalog za arh. Jelisavetu Milenković, dipl.inz.arhitekture, za službeno putovanje u Jelsu i Stari Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao član ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 6/253, datirano 10. avgust 1964.
11. AJ-218-94/Pn-65/a: Putni nalog za arh. Zorana Petrovića, docenta Univerziteta u Beogradu, za službeno putovanje u Jelsu i Stari Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao rukovodilac ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 18/88, datirano 15. septembar 1965.
12. AJ-218-94/Pn-65/b: Putni nalog za arh. Branislava Milenkovića, docenta Univerziteta u Beogradu, za službeno putovanje u Jelsu i Stari Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao rukovodilac ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 18/90, datirano 15. septembar 1965.
13. AJ-218-94/Pn-65/c: Putni nalog za arh. Jelisavetu Milenković, iz Beograda, za službeno putovanje u Jelsu i Stari Grad, kao i sela u okolini na otoku Hvaru, kao rukovodilac ekipe koja će proučavati probleme zaštite kulturno-istorijskog nasleđa u okviru regiona, delovodni broj 18/92, datirano 15. septembar 1965.
14. PZ-BM/a: Fotografija Zorana B. Petrovića i dr. Branislava Milenkovića (slijeva nadesno), snimljena tijekom njihova boravka na Hvaru 1964. godine
15. PZ-BM/Hvar: Izbor fotografija koje je snimio Zoran B. Petrović tijekom istraživanja na otoku Hvaru
16. ZP-BSRK.AF/Hvar/mapa: Mapa otoka Hvara s pregledom spomenika kulture i označenim mjestima istraživanja u razdoblju 1963.-1965., dio istraživačkog materijala
17. ZP-BSRK.AF/Hvar/Mapa crteža [Svirće, Vrisnik, Pitve i Vrbanj]: Izbor crteža ruralnih predjela s istraživanja otoka Hvara u razdoblju od 1963. do 1965. godine
18. ZP-BSRK.AF/Hvar/Mapa crteža [Stari Grad, Hvar, Jelsa i Vrboska]: Izbor crteža urbanih motiva s otoka Hvara iz razdoblja od 1963. do 1973. godine

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1., 4., 8.-11. ZP-BSRK.AF/Hvar/Mapa crteža [Svirće, Vrisnik, Pitve i Vrbanj]
- SL. 2. PZ-BM/a
- SL. 3. ZP-BSRK.AF/Hvar/mapa
- SL. 5., 6., 7. ZP-BSRK.AF/Hvar/Mapa crteža [Stari Grad, Hvar, Jelsa i Vrboska]
- SL. 12., 13. PZ-BM/Hvar

SAŽETAK

SUMMARY

DRAWINGS OF HVAR ISLAND'S BUILT AND CULTURAL HERITAGE
BY THE ARCHITECT ZORAN B. PETROVIĆ, 1963-1965

The Federal Institute for the Protection of Cultural Monuments was founded in September 1950 on the basis of the Decree issued by the Government of the FNRJ. The Institute represented a scientific institution that supervised and coordinated the work of the republican institutes for the protection of cultural monuments and established communication with foreign institutions for the same or similar purposes. The people who founded it had important functions in designing projects that were later verified and awarded with numerous awards, both domestic and international organizations like UNESCO. The projects were implemented by conservators of various profiles, architects, historians, art historians, archaeologists, painters, ethnologists and experts from other specialties employed at the Institute and beyond.

During its existence, the Institute published the Book of Protection of Cultural Monuments in 27 volumes and significant monographic editions on the study of the rich architectural heritage from various parts of the former Yugoslavia. Since 1963, the institution has changed its name into the Yugoslav Institute for the Protection of Cultural Monuments and from the budgetary station it has become a financially independent institution in order to cease functioning in 1972 based on the idea of a complete decentralization of functions in the SFRY. At the beginning of the seventh decade of the 20th century, the Institute started to examine the natural and cultural heritage of the island of Hvar as part of the project "Study of the problem of protection and regeneration of cultural and historical heritage within the region". Although the project has not been completed to the end, at the part of the participants – the researchers have remained unpublished materials that testify to the character and method of research. The research of external collaborators of the Institute of architects Zoran B. Petrović, Jelisaveta and Branislav Milenković on the island of Hvar lasted for a month in three seasons, from 1963 to 1965, when they were interrupted due to the lack of financial resources and other obligations of the researchers.

In the archive of the Library of Old and Rare Books of the Faculty of Architecture in Belgrade preserves

the manuscript and graphic legacy of the architect Zoran B. Petrović (1925-2000). Graphic material made during the research on the island of Hvar dates from the seventh and eighth decades of the 20th century and presents authentic field drawings with rural and urban motives. The rural motives of the island of Hvar relate to the villages between Jelsa and the Old Town – Vrbanj, Svirce, Vrisnik and Pitve. The urban settlements of Jelsa, Stari Grad, Hvar and Vrboska were sites of research in passing. Various personalities have influenced the formation of Petrović's graphic expression.

Before entering the studies, he had a touch with the artistic skill of Ljubo Ivanović and other Belgrade artists of that time. During the study, the greatest influence on him will have works of professor Aleksandar Deroka and professor Svetislav Strala, whose advice and recommendations were essential for the formation of artistic expression and the organization of the first solo exhibition. Professor Branislav Kojić was also a significant influence on Petrović's professional profiling, but not as an art pedagogue, but as his master, because Zoran as a student became an illustrator of his numerous studies and a monograph and faithful associate until the end of his life. From foreign authors, Zoran highly appreciated the work of Gordon Cullen, whose skill he studied in detail and reproduced countless times in his unique way. The influence of these authors is also visible in the Hvar opus of Zoran B. Petrović through the selection of motives, method of work, art poetics and other aspects.

Through his characteristic drawings of simple moves, suggestive contours and picturesque performances Zoran has portrayed several urban themes that he recognized in the areas and regions by transferring them on paper of the drawing blocks: houses, groups of houses, streets, places of gatherings, panoramas and ambiances. Architect Petrović rarely textually described or analyzed the areas he visited or which were the research sites on which he worked. Though the scope of modest textual analysis, which was followed by Zoran's drawing studies in several publications or papers in the professional magazines, certainly

testifies to the valuable author's observations, which additionally argued the numerous pages of Zoran's blocks, representing a unique research source about urban and rural units of rich cultural heritage.

The method of work applied during the exploration of the island of Hvar was already examined in earlier field investigations, especially in Kosovo and Metohija, under the leadership of Professor Branislav Kojić. The research of the architecture of the region, starting from the integration of the physical structure of settlements into the landscape, the organization of the village atari, the organization of the village settlement, the analysis of individual households and their various contents dates back to the time of the academician Jovan Cvijic whose follower was academician Kojić.

During the research carried out on the island of Hvar, the characteristic examples of village settlements with buildings of different purposes, age, dimensions, materialization and manner of building, as well as several performances of urban units of Hvar towns, were recorded from the Hvar's architectural heritage in the drawings of Zoran Petrović.

These groups were shown in the form of layouts, vertical sections and layouts (facades), as well as perspective shows of the enclosed ambient. Petrović has made a series of ambient compositions in the form of perspectives in which the exteriors (yards, passages, streets) and interiors of buildings with furnishings were displayed for the purpose of conveying the atmosphere in the rural agglomerations and houses. His ambient views of the outer and inner space of the represent a special contribution in the description of the spatial features of the rural and urban environment of the island of Hvar.

The applied methodology is comparable with the studies of eminent experts such as Grga Novak, Aleksandar Freudenreich, Mirko Milčić and others. Analyzing the publications of the mentioned authors, which were available to Belgrade researchers, we can conclude that their research on the island of Hvar is compatible and complementary to the works of the above authors.

[Translated by authors; Proofread by ZORICA SAVIĆ, dipl.prof. engleskog jezika]

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Mr. **GORAN M. BABIĆ**, dipl.inz.arh., sef Biblioteke starih i retkih knjiga Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Diplomirao je i magistrirao na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu. Osmislio je i priredio više izložbi i prigodnih publikacija o djelu Zorana B. Petrovića.

NEBOJŠA ANTEŠEVIĆ, mast.inz.arh. Studirao je na Arhitektonskom fakultetu u Delftu (Nizozemska), a diplomirao na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Trenutačno je doktorand Istorije umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i istraživač-suradnik na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu.

GORAN M. BABIĆ, Dipl.Eng.Arh., M.Sc. Head of the library of old and rare books at the Faculty of Architecture in Belgrade. He graduated and received his master's degree at the same Faculty. He created and organized several exhibitions and occasional publications about the work of Zoran B. Petrović.

NEBOJŠA ANTEŠEVIĆ, M.Sc.Arch. – studied at the Faculty of Architecture in Delft (Netherlands), graduated from the Faculty of Architecture in Belgrade, currently he holds a PhD in Art History at the Faculty of Philosophy in Belgrade and is a research associate at the Faculty of Architecture in Belgrade.

